

УДК 37.014.12:376.(1+3):378.17

Світлана Крошка,

вчитель вищої кваліфікаційної категорії зі званням «вчитель-методист», викладач фізичного виховання Відокремлений підрозділ «Лисичанський педагогічний коледж Луганського національного університету імені Тараса Шевченка».

E-mail: kroshka68@gmail.com

ORCID 0000-0001-8886-2235

Svitlana Kroshka,

teacher of the highest qualification category with the title «Teacher-Methodist», Teacher of Physical Education Separated subdivision «Lisichansk Pedagogical College of Lugansk National Taras Shevchenko University».

Наталія Сергієнко,

вчитель першої кваліфікаційної категорії, викладач технологічних дисциплін Відокремлений підрозділ «Лисичанський педагогічний коледж Луганського національного університету імені Тараса Шевченка».

E-mail: aschatan73@gmail.com

ORCID 0000-0003-1492-0329

Natalia Sergienko,

teacher of the first qualification category, teacher of technological disciplines Separated subdivision «Lisichansk Pedagogical College of Lugansk National Taras Shevchenko University».

ЗМІНИМО СВІТ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ – КРОКИ ДО ПАРТНЕРСТВА

У статті акцентовано увагу на міжнародних правових документах, законодавчо-нормативних актах соціального спрямування для дітей з особливими потребами. Розкрито досвід роботи ВП «Лисичанський педагогічний коледж Луганського національного університету імені Тараса Шевченка» з вирішення проблем надання освіти учнівській молоді з особливими потребами, узагальнено кроки до партнерства. Педагогічний коледж здійснює впевнені кроки щодо надання основ інклюзивного навчання студентам коледжу, вчителям загальноосвітніх шкіл, вихователям дошкільних закладів. Науково-методична робота педагогічного колективу спрямована на підвищення професійної компетентності педагогів, удосконалення навчального та соціально-гуманітарного процесів. Досвід діяльності педагогічного колективу узагальнено на різних рівнях.

Ключові слова: *інклюзивна освіта, особливі потреби, феліксологія, здоров'я, соціальне партнерство, особливі діти, каністерапія.*

The paper paid attention to the concepts of «inclusive education» and «children with special educational needs». The attention to international legal instruments, legislative and normative acts of the social areas for children with special needs.

Placing the main priorities for the implementation of inclusive education ideas in Ukraine. Disclosed experience EP «Lisichanskiy Teachers College University of Luhansk» to solve the problems of education of students with special needs.

College of education carries out bold steps for the provision of the foundations of inclusive education of college students, teachers, schools, pre-school teachers. Scientific and methodical work of the teaching staff is aimed at improving the professional competence of teachers, improvement of educational, social and humanitarian processes.

Pedagogy

The experience of the teaching staff collectively at different levels. The results of the teaching staff of college prove the accuracy and timeliness of the chosen path. Children with special educational needs should receive any further assistance that they may need for the success of the learning process. They are the most effective way that ensures solidarity, participation, mutual understanding between children with disabilities and their peers.

As a result of fruitful work of teachers – innovators published articles in professional scientific and methodological journals «Education in the Luhansk region», «Journal of University of Luhansk», «Slobozhansky Journal», «Deputy Director of the school» and collections of conference. The results of the college pedagogical team prove the correctness and timeliness of the chosen path.

The key principle underlying the inclusive approach lies in the fact that educational institutions should be open to all children, regardless of their physical, intellectual, social, emotional, linguistic or other characteristics. Establishments need to find ways to ensure the successful training of all children, including children who have physical or mental problems.

Keywords: *inclusive education, special needs, fecklingology, health, social partnership, special children, canisteriology.*

Постановка проблеми. Актуальність проблеми інклюзивної освіти пов'язана, насамперед, з тим, що число дітей, які потребують корекційного навчання, неухильно росте. Кожна дитина по-своєму унікальна, становить незмірну цінність для своїх батьків і рідних.

Соціальне партнерство у сфері освіти набуває широкого вжитку, зокрема і для дітей з особливими потребами. Сучасні навчальні заклади прагнуть знайти ефективні форми, методи, технології власного розвитку у майбутньому, намітити ключові позиції саморозвитку і частіше опановують роль агента змін та поширюють практику соціальної активності [Колупаєва, 2007: с. 67].

Можна констатувати, що успішно розвивається той навчальний заклад, який відкритий для співпраці, швидше реагує на суспільні зміни, шукає нові ресурси для просування вперед. Розвиток партнерства, зокрема в інклюзивній освіті, – передумова виходу закладу на якісно новий рівень взаємин із громадськими організаціями, органами державної влади, місцевого самоврядування, іншими навчальними закладами. Для здійснення кроків до партнерства необхідний постійний пошук нових ресурсів для задоволення освітніх потреб здобувачів освіти, запровадження інновацій, розробка проектів, проведення наукових форумів, що будуть враховувати інтереси всіх партнерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми десятиліттями в усьому світі відбуваються докорінні зміни у розумінні та забезпеченні якісної освіти для дітей з особливими потребами, зокрема у вищих навчальних закладах. Для широкої громадськості ідеї інклюзивної освіти та її впровадження в Україні сьогодні є ще малознайомими, але поступово набувають поширення новітні освітні технології, в основу яких покладено принцип урахування інтересів дітей [Нижник, 2002: с. 32].

До проблем інтегрованого та інклюзивного навчання дітей з особливими потребами зверталися провідні фахівці С. Вознюк, Р. Агадулін, Е. Ервін, Д. Кугельмас, А. Колупаєва, Н. Софій, Ю. Найда. Значну увагу актуальним проблемам навчання та виховання людей з

обмеженими можливостями приділяли П. Таланчук, Г. Нікуліна, О. Барно, С. Іноземцева, О. Нижник, С. Єфімова.

У Законі України «Про освіту» дається визначення дефініції «особа з особливими освітніми потребами – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту» (Розділ I, ст. 1.). У ст. 20. Цього ж документу зазначається, що «особам з особливими освітніми потребами надаються психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки».

Як зазначає А. Колупаєва у посібнику «Інклюзивна школа: особливості організації та управління»: «найкраща формула для впровадження нововведень – це ідея, ініціатива та кілька друзів» (Марк Генсон) [Колупаєва, 2007: с. 4].

Мета статті – розкрити основні підходи до вирішення проблеми надання освіти учнівській молоді з особливими освітніми потребами (ООП).

Виклад основного матеріалу. Лисичанський педагогічний коледж (ЛПК) прислався до влучного гасла Марка Генсона: створив свою ідею, підхопив ініціативу Всеукраїнського фонду «Крок за кроком», почав шукати однодумців та партнерів у складній та нелегкій справі щодо впровадження основних ідей переваг інклюзивної освіти. На сучасному етапі модернізації освіти тема інклюзії дуже актуальна. Інклюзивне навчання повною мірою не є альтернативою спеціальній освіті, проте воно значно розширює її можливості.

Лисичанський педагогічний коледж здійснює впевнені кроки щодо надання основ інклюзивного навчання студентам коледжу, вчителям закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), вихователям закладів дошкільної освіти (ЗДО) [Крошка, 2016: с. 142]. В програму були введені курси поглибленого вивчення предмету «Формування культури здоров'я молоді з ООП».

Під час проходження курсів слухачі засвоюють алгоритм навчання та виховання зазначеної категорії дітей, яка передбачає використання особистісно-орієнтованих підходів у навчально-виховному процесі, застосування індивідуальних, групових форм роботи, урахування впливу різних видів розладів і хвороб на процес навчання.

Під час вивчення проблеми формування культури здоров'я молоді з особливими потребами слухачі вчать поєднувати традиційні та інноваційні підходи до розвитку дитини. Після закінчення курсів фахівці зможуть створювати для дітей з ООП виховні технології та життєві умови, за яких вони могли б успішно реалізувати свої загальнолюдські права, стати корисними громадянами своєї держави, освіченість і соціальний статус яких задовольнятиме їхні потреби і бажання, дасть їм змогу відчувати себе повноправними членами суспільства.

Науково-методична робота педагогічного колективу Лисичанського педагогічного коледжу (директор Г. Міненко) спрямована на підвищення професійної компетентності педагогів, удосконалення навчального та соціально-гуманітарного процесів. Налагоджено систему роботи феліксологічного руху (формування здібності особистості бути щасливою в житті), діяльність валеологічної студії «Краса і здоров'я», спортивної студії «Старт» [Крошка, 2017: с. 23].

Упровадження феліксологічних технологій у навчально-виховний процес коледжу пов'язано з використанням медико-гігієнічних, фізкультурно-оздоровчих, лікувально-оздоровчих, соціально-адаптованих, екологічних здоров'язберігаючих технологій. Вони дозволяють зберігати наявний стан студентської молоді, формують більш високий рівень їхнього здоров'я, навички здорового способу життя, дають можливість здійснювати моніторинг показників індивідуального розвитку та спортивної майстерності і проводити відповідні психолого-педагогічні, корегувальні, реабілітаційні заходи.

У Лисичанському педагогічному коледжі склалася чітка система щодо пропаганди сучасних підходів до роботи з дітьми різних категорій. Педагогічний колектив співпрацює з різними навчальними закладами на міському, регіональному, обласному, всеукраїнському, міжнародному рівні з проблем формування культури здоров'я молоді з ООП та професійної готовності майбутнього педагога до впровадження ефективних технологій, форм та методів роботи з дітьми даної категорії. Результатом співпраці є різнопланові заходи:

– Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми фізичної та валеологічної освіти в Україні», м. Лисичанськ;

– регіональний методичний міст «Валеоуроки як основа забезпечення здорового навчального середовища» (на базі ЗОШ № 18 м. Северодонецька) – майстер-класи, узагальнення досвіду з окресленої проблеми, тренінгові вправи;

– Всеукраїнський науково-практичний семінар «Формування здоров'я дітей різного віку з ООП», який став результатом ефективної співпраці з науковцями кафедри здоров'я людини і фізичної реабілітації, кафедри дефектології та психологічної корекції, відділу з питань реабілітації студентів з ООП Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, Луганської обласної молодіжної громадської організації «Асоціація молодих інвалідів Східного Донбасу – Схід» (видано збірник статей), м. Лисичанськ;

– семінар-практикум «Здоров'язберігаючі технології», присвячений проблемі викладання лікувальної фізкультури та ознайомлення з впливом здоров'язберігаючих технологій на духовний, психічний та фізичний аспекти здоров'я;

– семінар-виставка «Актуальні проблеми розвитку спорту з собаками», де викладачі циклової комісії фізичного виховання коледжу

висвітлили накопичений досвід із даної проблематики: історичні аспекти розвитку спорту з собаками, каністерапії як один із видів лікування та реабілітації людини (видано збірник статей), м. Лисичанськ;

– регіональна науково-практична конференція «Надання освіти особам з ООП в умовах інклюзивного освітнього простору», де засвоїли алгоритм навчання та виховання зазначеної категорії дітей, яка передбачає використання особистісно-орієнтованих підходів у навчально-виховному процесі, застосування індивідуальних, групових форм роботи, враховуючи вплив різних нозологій на процес навчання (видано збірник статей), м. Лисичанськ;

– відкрита регіональна науково-практична конференція «Актуальні проблеми фізичного виховання, здоров'я і спорту у сучасному суспільстві», м. Кременна;

– семінар-практикум з представниками Луганського обласного центру підтримки молодіжних ініціатив і соціальних досліджень молодіжної кампанії «Я живу по-новому!» щодо популяризації активного способу життя, використання позитивних емоційних образів, мотивуючих студентство до здорового способу життя. Педагогічний колектив коледжу відзначений Грамотою департаменту освіти і науки Луганської обласної державної адміністрації за «Втілення позитивних методів у роботу щодо популяризації здорового способу життя» [Крошка, 2016: с. 145].

Досвід діяльності педагогічного колективу з проблеми надання освіти учнівській молоді з ООП узагальнено на рівні міста, різних областей України, Росії, Білорусі. За результатами плідної праці педагогами-новаторами надруковані статті у фахові науково-методичні журнали «Освіта на Луганщині», «Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка», «Слобожанський вісник», «Заступник директора школи» та збірники конференцій (понад 30 статей), зокрема «Методика проведення фізкультурно-оздоровчих занять з бадмінтону для осіб з порушенням зору», «Комплексний підхід до організації роботи із дітьми з особливими освітніми потребами в умовах навчального закладу», «Шляхи феліксологічного становлення особистості та медіа-забезпечення фахової компетентності студентів Лисичанського педагогічного коледжу» (С. Крошка, Г. Міненко), «Методи та форми роботи з дітьми, які мають особливі потреби: ігровий мікст» (Л. Борисенко), «Вплив собаки та спорту з собаками на фізичний та морально-етичний розвиток студентів» (О. Бондаренко), «Використання оздоровчих технологій в аспекті валеологічного виховання дітей дошкільного віку» (С. Крошка, О. Матліна), «Інклюзивна освіта: загально-педагогічні підходи» (А. Ігнатуша), «Можливості застосування smart-технологій у роботі з дітьми з особливими потребами» (К. Ляшенко) тощо.

Інклюзія потребує змін на всіх рівнях освіти, оскільки це – особлива система навчання, яка охоплює весь різноманітний контингент учнів та

диференціює освітній процес, відповідаючи на потреби учнів усіх груп та категорій.

Лисичанський педколедж вже має певний досвід щодо даної проблеми [Крошка, 2016: с. 146]. Є певні нароби з каністерапії – нетрадиційної психотерапевтичної методики лікування і реабілітації, для якої використовуються спеціально відібрані собаки. Визначили 10 кроків партнерства.

Крок перший. 2012 року проведений семінар-виставка «Актуальні проблеми розвитку спорту з собаками», де вперше зробили акцент на каністерапії як одного з видів лікування та реабілітації людини. Захід об'єднав велику кількість прихильників цього надзвичайно гуманного виду діяльності. Розглядалися основні напрямки розвитку спорту з собаками та його місце у процесі виховання молоді, історичні аспекти розвитку спорту з собаками, і власне каністерапію.

2017 року семінар-виставка об'єднала понад 200 студентів, гостей, викладачів. Організатори продемонстрували різні форми і методи індивідуальної та групової роботи по спорту з собаками у регіоні, акцентували увагу на впровадженні форм лікувальної каністерапії. Родзинкою був майстер-клас «Шоу з собаками», який включав представлення порід собак, показові виступи. А найцікавішим і видовищним дійством став «Конкурс костюмів», в якому взяли участь 16 порід собак.

Найбільш ефективна пет-терапія при лікуванні депресії, аутизму, синдрому Дауна, поразок головного мозку із проявами залежності або агресивності. Маленькі питомці стали постійними гостями заходів з інклюзивної освіти у ЛПК. Викладачі коледжу О. Цвік – Майстер спорту, інструктор по спорту з собаками; С. Крошка – викладач ФВ постійно проводять семінари-практикуми для дорослих та малечі з собаками різних порід.

Крок другий. 2014 року в рамках відкриття коледжних Днів науки в коледжі вперше відбувся Всеукраїнський науково-практичний семінар «Формування здоров'я дітей різного віку з ООП», який став результатом ефективної співпраці з науковцями кафедри здоров'я людини і фізичної реабілітації, кафедри дефектології та психологічної корекції, відділу з питань реабілітації студентів з ООП Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, Луганської обласної молодіжної громадської організації «Асоціація молодих інвалідів Східного Донбасу – Схід» [Крошка, 2016: с. 147].

У ході роботи були розкриті теоретичні питання щодо системи психолого-педагогічного забезпечення соціалізації дітей в умовах навчально-реабілітаційного центру або експериментально-освітнього округу інклюзивного навчання; форм та методів підготовки вчителів до процесу виховання культури здоров'я учнів; організації соціально-

реабілітаційного супроводу студентів у процесі інклюзивного навчання; можливостей іпотерапії у роботі з дітьми з особливими потребами.

Крок третій. Запровадження в роботу коледжу курсів «Формування культури здоров'я молоді з особливими потребами». Під час вивчення даної проблеми слухачі зможуть поєднувати традиційні та інноваційні підходи до розвитку дитини; створювати сприятливі умови для соціалізації, самовизначення та самореалізації дітей.

Крок четвертий. Співпраця з ЗОШ I-III ст. № 3 м. Рубіжне. Міський науково-методичний семінар «Рівні серед рівних». Мета: впровадження та організації інклюзивної освіти в навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів, використання доступних та цікавих форм проведення реабілітаційної роботи, діяльності асистента вчителя в інклюзивному класі.

Крок п'ятий. Проведення регіональної науково-практичної конференції «Надання освіти особам з ООП в умовах інклюзивного освітнього простору».

Мета форуму: засвоїти алгоритм навчання та виховання зазначеної категорії дітей, яка передбачає використання особистісно орієнтованих підходів у навчально-виховному процесі, застосування різних форм роботи, враховуючи вплив різних видів розладів і хвороб на процес навчання. Партнерами конференції стали викладачі та студенти коледжу, представники відділів освіти м. Лисичанськ та м. Рубіжне, вихователі ЗДО, вчителі ЗСО, психологи, вчителі-вихователі закладів освіти інклюзивного напрямку.

Крок шостий. 2016 року на базі ЛОППО (м. Сєвєродонецьк) відбувся освітній форум «Інноваційно-освітній простір навчальних закладів: науково-практичні досягнення». До участі у форумі були запрошені представники Тернопільської, Рівненської та Черкаської областей. Доповідачами роботи студії «Сучасні психолого-педагогічні технології в системі надання освітніх послуг дітям з особливими потребами» були С. Крошка, Л. Борисенко, які поділилися досвідом роботи ЛПК щодо підготовки майбутніх фахівців Луганщини до роботи в інклюзивному середовищі під час проведення майстер класів із забезпеченням мультимедіа (елементи степ-аеробіки, заняття з фітболами, стретчінг, вправи на релаксацію, комплекс вправ тибетського та даоського оздоровлення, вправи з подушками-пазлами, ігри з тілом, елементи бестінгу, етюди психогімнастики, валеокорекцію, мудри).

Крок сьомий. 2016 року відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція «Система надання освіти дітям з ООП в умовах сучасного навчального закладу», метою якої стало виділення головних напрямів діяльності навчальних закладів щодо надання освітніх послуг особам з ООП різних вікових категорій і різних нозологій; ознайомлення з формами та методами роботи працівників різних навчальних закладів. У роботі

Pedagogy

конференції взяли участь 46 представників різних закладів освіти Луганської, Донецької областей.

Крок восьмий. Упровадження в роботу сучасних методів та форм роботи в інклюзивній освіті: тибетське та даоське оздоровлення, традиційна китайська медицина використання подушок-пазлів, ігри з тілом, ногами, мудри, пластиліновий живопис зі шприца, казкотерапія, пісочна терапія тощо.

Крок дев'ятий. Проведення ППГ зі студентами «Аспекти інклюзивної освіти». Мета: виділити головні напрями діяльності навчальних закладів щодо надання освітніх послуг особам з ООП різних вікових категорій.

Крок десятий. Створення репозиторію з методичним, науковим матеріалом щодо досвіду роботи ЛПК у роботі з дітьми, які мають ООП (статті, збірки матеріалів, ІКТ-забезпечення). Особливим досягненням є друк збірника з матеріалами науково-практичних конференцій та досвіду роботи з інклюзивної освіти за 2012–2017 р.р. Матеріали збірника обґрунтовують актуальність освіти молоді з особливими потребами в Україні; висвітлюють актуальні питання теорії та практики, проблеми навчання і виховання, розвитку і формування особистості дитини з ООП; знайомлять з формами, методами, прийомами роботи з дітьми з ООП в умовах сім'ї, ЗДО, закладу ЗСО [Крошка, 2016: с. 148].

Висновки. Результати діяльності педагогічного колективу коледжу доводять правильність та своєчасність обраного шляху. Ключовий принцип, який лежить в основі інклюзивного підходу, полягає в тому, що навчальні заклади мають бути відкритими для всіх дітей, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, соціальних, емоційних, мовних чи інших особливостей. Зкладам необхідно знаходити шляхи, які б забезпечували успішне навчання всіх дітей, включаючи дітей, які мають фізичні чи розумові проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

- Агаддулін, 2004* – Агаддулін Р. Р. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка: посібник [для вчителів початкових класів] / Р. Р. Агаддулін, В. І. Бондар, В. В. Засенко. – К. : Науковий світ, 2004. – 152 с.
- Вознюк, 2007* – Вознюк С. В. Проблеми інтегрованого та інклюзивного навчання дітей з особливими потребами / С. В. Вознюк // Соціально-педагогічна реабілітація в закладах освіти: проблеми та перспективи. – вид. 2-е, допов. – Хмельницький, 2007. – С. 21–25.
- Захарченко, 2014* – Захарченко В. М. Національний освітній глосарій: вища освіта / В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Лугувий, А. В. Ставицький, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова / За ред. В. Г. Кременя. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. – 100 с.
- Колупаєва, 2007* – Колупаєва А. А. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально методичний посібник / А. А. Колупаєва, Н. З. Софій, Ю. М. – К. : Науковий світ, 2007. – 128 с.
- Колупаєва, 2010* – Колупаєва А. А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Науково-методичний посібник / А. А. Колупаєва, С. М. Єфімова. – К. : Науковий світ, 2010. – 196 с.

- Крошка, 2016* – Крошка С. А. Основні підходи до вирішення проблем надання освіти учнівській молоді з особливими потребами / С. А. Крошка, Л. Л. Борисенко // Вісник ЛНУ. Педагогічні науки № 1 (298) лютий, 2016. Частина II. – С. 141 – 149.
- Крошка, 2017* – Крошка С. А. Змінимо світ для дітей з особливими потребами – кроки до партнерства: збірка матеріалів з досвіду роботи / С. А. Крошка, Г. М. Міненко, Л. Л. Борисенко, А. Л. Ігнатюша. – Лисичанськ : ВП «Лисичанський педагогічний коледж Луганського національного університету імені Тараса Шевченка» – Лисичанськ : ФОП Пронькіна К. В. – 2017. – 55 с.
- Нижник, 2004* – Нижник О. Допомога дітям з особливими потребами / О. Нижник. – К. : Главник, 2004. – 98 с.
- Софій, 2012* – Софій Н. Інклюзивна освіта в Україні. Індекс інклюзії, або Наскільки ми розуміємо інклюзивну освіту / Н. Софій // Профтехосвіта. – 2012. – № 1. – С. 9-15.
- Таланчук, 2010* – Таланчук П. М. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами / Таланчук П. М., Нікуліна Г. Ф., Барно О. М. та ін. – К. : Університет «Україна», 2010. – № 7(9). – 560 с.

REFERENCES

- Ahaddulin, 2004* – Ahaddulin R. R. Dity z osoblyvymy potrebamy v zahalnoosvitnomu prostori: pochatkova lanka: posibnyk [dlia vchyteliv pochatkovykh klasiv] / R. R. Ahaddulin, V. I. Bondar, V. V. Zasenko. – K. : Naukovyi svit, 2004. – 152 s.
- Vozniuk, 2007* – Vozniuk S. V. Problemy intehrovanoho ta inkliuzyvnoho navchannia ditei z osoblyvymy potrebamy / S. V. Vozniuk // Sotsialno-pedahohichna reabilitatsiia v zakladakh osvity: problemy ta perspektyvy. – vyd. 2-e, dopov. – Khmelnytskyi, 2007. – S. 21–25.
- Zakharchenko, 2014* – Zakharchenko V. M. Natsionalnyi osvittii hlosarii: vyshcha osvita / V. M. Zakharchenko, S. A. Kalashnikova, V. I. Luhovyi, A. V. Stavvyskyi, Yu. M. Rashkevych, Zh. V. Talanova / Za red. V. H. Kremenia. – K. : TOV «Vydavnychiy dim «Pleiady», 2014. – 100 s.
- Kolupaieva, 2007* – Kolupaieva A. A. Inkliuzyvna shkola: osoblyvosti orhanizatsii ta upravlinnia: Navchalno metodychnyi posibnyk / A. A. Kolupaieva, N. Z. Sofii, Yu. M. – K. : Naukovyi svit, 2007. – 128 s.
- Kolupaieva, 2010* – Kolupaieva A.A. Dity z osoblyvymy osvitnimy potrebamy ta orhanizatsiia yikh navchannia. Naukovo-metodychnyi posibnyk / A. A. Kolupaieva, S. M. Yefimova. – K. : Naukovyi svit, 2010. – 196 s.
- Kroshka, 2016* – Kroshka S.A. Osnovni pidkhody do vyrishennia problem nadannia osvity uchnivskii molodi z osoblyvymy potrebamy / S. A. Kroshka, L. L. Borysenko // Visnyk LNU. Pedahohichni nauky № 1 (298) liutyi, 2016. Chastyna II. – S. 141 – 149.
- Kroshka, 2017* – Kroshka S.A. Zminymo svit dlia ditei z osoblyvymy potrebamy – kroky do partnerstva: zbirka materialiv z dosvidu roboty / S. A. Kroshka, H. M. Minienko, L. L. Borysenko, A. L. Ihnatusha. – Lysychansk : VP «Lysychanskyi pedahohichnyi koledzh Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka» – Lysychansk : FOP Pronkina K. V. – 2017. – 55 s.
- Nyzhnyk, 2004* – Nyzhnyk O. Dopomoha ditiam z osoblyvymy potrebamy / O. Nyzhnyk. – K. : Hlavnyk, 2004. – 98 s.
- Sofii, 2012* – Sofii N. Inkliuzyvna osvita v Ukraini. Indeks inkliuzii, abo Naskilky my rozumiiemo inkliuzyvnu osvitu / N. Sofii // Proftekhsosvita. – 2012. – № 1. – S. 9-15.
- Talanchuk, 2010* – Talanchuk P. M. Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy / Talanchuk P. M., Nikulina H. F., Barno O. M. ta in. – K. : Universytet «Ukraina», 2010. – № 7(9). – 560 s.